

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА

Психолого-педагогічні умови оптимізації педагогічного спілкування вчителя-
дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами

Виконав: здобувач освіти групи СОМ(д)-2
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Малєєв Станіслав Сергійович
Керівник: Смоляк В. М.
Рецензент: Михальська С. А.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя

2025 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 73 с., 3 рис., 7 табл., 67 джерел, 1 додаток.

Об'єкт дослідження – педагогічне спілкування вчителя-дефектолога.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити ефективність психолого-педагогічних умов оптимізації педагогічного спілкування вчителя-дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: описовий, порівняльний, експеримент, методи математичної обробки даних.

Демократичні перетворення, що відбуваються в нашій державі, зумовили необхідність суттєвих змін у системі освіти. Сучасний освітній процес характеризується динамічними змінами, спрямованістю на реалізацію гуманістичної парадигми освіти. Однією з умов, які забезпечують розв'язання завдань спеціальної школи є вдосконалення кадрового забезпечення корекційної роботи в спеціальних закладах освіти. Саме тому підвищуються професійні вимоги до вчителя-дефектолога, його особистісних і професійних якостей. Педагогічне спілкування не просто забезпечує освітню діяльність, воно відіграє самостійну роль і є найважливішим фактором виховання учнів.

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ, ВЧИТЕЛЬ-ДЕФЕКТОЛОГ, УЧНІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ, ВЕРБАЛЬНЕ, НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ, СПЕЦІАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними інноваційними підходами, методами навчання та виховання учнів з особливими освітніми потребами. У цьому контексті спеціальна освіта набуває важливої соціальної ролі, спрямованої на забезпечення повноцінної життєдіяльності цих учнів, створення сприятливих соціально-психологічних умов для навчання, а також подальшої ефективної адаптації в суспільстві.

Одним із завдань спеціальної школи є вдосконалення корекційно-педагогічної роботи з учнями з особливими освітніми потребами. У зв'язку з ускладненням завдань, які постають перед спеціальною школою, зростають вимоги до вчителя-дефектолога, його професійних і особистісних якостей. Лише педагог, який є високорозвиненою, культурною особистістю, здатен сприяти формуванню особистості своїх вихованців. Сучасна спеціальна школа потребує фахівця, який творчо застосовує новітні освітні технології, постійно досягає високих результатів у професійній діяльності та ефективно взаємодіє з учнями з особливими освітніми потребами.

Різним аспектам проблеми підготовки вчителів-дефектологів присвячені фундаментальні роботи українських учених В. Бондаря, С. Миронової, Ю. Пінчук, Т. Сак, В. Синьова, Є. Синьової, В. Тарасун, Л. Фомічової, О. Хохліної, М. Шеремет та ін. Окремі аспекти формування професійної готовності вчителя-дефектолога розкриваються в низці досліджень, виконаних у наступних напрямках: гуманістичний напрям професійної діяльності вчителя-дефектолога (Н. Засенко, Т. Сак та ін.), професійно-особистісна готовність (І. Єременко, Г. Коберник, С. Миронова та ін.). Враховуючи необхідність знаходження ефективних шляхів оптимізації педагогічного спілкування вчителя-дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами, виникає необхідність дослідження означеної проблеми у такій редакції «Психолого-педагогічні умови оптимізації педагогічного

спілкування вчителя-дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами».

Об'єкт дослідження – педагогічне спілкування вчителя-дефектолога.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови оптимізації педагогічного спілкування вчителя-дефектолога спеціального закладу освіти з учнями.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити ефективність психолого-педагогічних умов оптимізації педагогічного спілкування вчителя-дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами.

Виходячи з мети дослідження були сформульовані наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження педагогічного спілкування вчителя-дефектолога з учнями з
2. Розкрити структуру педагогічного спілкування вчителя-дефектолога.
3. Виявити особливості педагогічного спілкування вчителя-дефектолога з учнями з особливими освітніми потребами.
4. Розробити та оцінити ефективність тренінгу педагогічного спілкування вчителів-дефектологів спеціальних закладів освіти.

Методи дослідження:

а) теоретичні: аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми та результатів практичних досліджень з даної проблеми: узагальнення та систематизація теоретичних та емпіричних даних;

б) емпіричні: експеримент, психодіагностичні методи: методика «Оцінка рівня комунікабельності» (В. Ряховського) [52]; методика експертної оцінки невербальної комунікації (А. Кузнецова) [54]; тест М. Снайдера для оцінки комунікативного самоконтролю [54];

в) математико-статистичні: кількісна та якісна обробка даних.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження склали наступні положення та концепції:

– загальні положення професійно-педагогічної підготовки педагогів (М. Берегова, В. Бочелюк, С. Миронова та ін.);

– положення про культуру педагогічного спілкування вчителя (О. Дмитрієва, О. Колишкін, Ю. Пінчук та ін.);

– положення про співвідношення і взаємозв'язок поведінкового та особистісного аспектів спілкування (Л. Ніколенко, В. Тарасова, І. Цимбалюк ін.);

– дослідження особливостей комунікативної підготовки фахівців різного професійного спрямування (Л. Долинська, Л. Орбан-Лембрик та ін.);

Практична цінність роботи полягає у тому, що отримані результати експериментального дослідження та розроблена програма тренінгу педагогічного спілкування вчителів-дефектологів спеціальних закладів освіти можуть бути використані в процесі професійної підготовки вчителя-дефектолога, а також при вивченні студентами спеціальності 016 Спеціальна освіта навчальних дисциплін «Спеціальна психологія», «Спеціальна педагогіка».

Дослідження проводилося на базі комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 1» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя та комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя.

Апробація результатів дослідження відбулася на Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта сьогодення: життєтворчість як основа національного відродження та єдності» до 30-річчя заснування наукової школи педагогіки та психології життєтворчості особистості, 75-річчя з дня народження Івана Гнатовича Єрмакова та 100-річчя з дня народження Лідії Василівни Сохань 17 жовтня 2024 року.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (67 найменування), 1 додатку. Загальний обсяг

кваліфікаційної (магістерської) складає 73 сторінки, основний зміст викладено на 54 сторінках. Робота містить 7 таблиць та 3 рисунка.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури та проведене експериментальне дослідження дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, про те, що проблемі підготовки вчителів-дефектологів присвячені різноманітні фундаментальні праці видатних українських учених В. Бондаря, С. Миронової, Ю. Пінчук, Т. Сак, В. Синьова, Є. Синьової, В. Тарасун, Л. Фомічової, О. Хохліної, М. Шеремет та ін. Формування професійної готовності вчителя-дефектолога розкривається у дослідженнях гуманістичного напрямку професійної діяльності вчителя-дефектолога (Н. Засенко, Т. Сак та ін.), професійно-особистісної готовності (І. Єременко, Г. Коберник, С. Миронова та ін.).

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що педагогічне спілкування – це професійна взаємодія педагога з усіма учасниками освітнього процесу, яка спрямована на створення оптимальних умов для досягнення мети та завдань освіти. Як процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогом і учнями, педагогічне спілкування включає мотиви, цілі, функції, зміст та методи реалізації, а також результат. Педагогічне спілкування включає такі основні функції: взаємопізнання між вчителем і учнем; обмін думками, почуттями та інформацією; організація та реалізація різноманітних навчально-виховних заходів; самовираження, самовизначення та самоутвердження учасників освітнього процесу.

Особливість діяльності вчителя-дефектолога полягає в тому, що його професійне спілкування та рівень комунікативної компетентності є ключовими інструментами корекційного впливу. Ефективність їх використання безпосередньо впливає на можливості розвитку та соціалізації учнів з особливими освітніми потребами, а також на успішність взаємодії з ними, їх батьками та колегами.

2. Вчені виділяють три аспекти педагогічного спілкування: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Водночас, вказані вище аспекти називають і функціями спілкування, і його компонентами. Механізм формування педагогічного спілкування вчителя-дефектолога базується на складній взаємодії особистісного, мотиваційного, когнітивного, комунікативного та рефлексивного компонентів у структурі цього особистісного утворення. Кожен із цих компонентів має свій набір характеристик, рівень виразності яких визначає наявність чи відсутність цього утворення як важливої складової професіоналізму вчителя-дефектолога. Від виразності цих компонентів залежить і рівень культури педагогічного спілкування.

Професійна діяльність вчителя-дефектолога виходить за межі традиційної вчительської діяльності з огляду на тісну взаємодію з різними видами корекційно-розвиткової, соціально-педагогічної, реабілітаційної та консультативно-діагностичної діяльності. Ефективність педагогічного спілкування при навчанні учнів з особливими освітніми потребами залежить від того, наскільки вчителю-дефектологу вдасться врахувати його індивідуально-психологічні особливості, компенсаторні, потенційні можливості та створити сприятливі психолого-педагогічні умови.

3. Результати констатувального етапу експерименту показали, що наявність у вчителів-дефектологів третього рівня розвитку комунікабельності може стати перешкодою для успішного здійснення їх професійної діяльності, так само, як і шостого рівня.

Більшість вчителів-дефектологів мають середній рівень розвитку перцептивно-комунікативних здібностей, вони на достатньому рівні володіють перцептивно-комунікативними здібностями, здатні правильно сприймати невербальні знаки співрозмовників і адекватно реагувати на отриману інформацію, що сприяє ефективному взаєморозумінню під час спілкування. Наявність низького рівня невербальної комунікації вказує на недостатній розвиток перцептивно-комунікативних здібностей.

Вчителі-дефектологи цієї групи не повністю володіють невербальними техніками спілкування та не можуть максимально ефективно їх застосовувати відповідно до мети та ситуації. Тому, такі характеристики, навіть за умови високого рівня техніки спілкування, можуть негативно впливати на ефективність корекційно-розвиткової роботи вчителя-дефектолога.

Щодо рівня самоконтролю у спілкуванні, то більшість вчителів-дефектологів показали середній рівень, що проявляється в повазі до оточуючих, але не завжди здатні контролювати свої емоції. Частина вчителів-дефектологів показали низький рівень самоконтролю, для яких характерна стійка поведінка, яку вони не прагнуть адаптувати до ситуації. Вони відкриті і щирі під час спілкування, але часто надмірно прямолінійні. Це вказує на необхідність спеціального цілеспрямованого формування комунікативного самоконтролю через тренінгову роботу.

4.3 метою підвищення загального рівня комунікабельності вчителів-дефектологів з учнями з особливими освітніми потребами були створені психолого-педагогічні умови оптимізації педагогічного спілкування, які полягали в розробці та апробації тренінгової програми «Успішна професійна комунікація».

Після впровадження тренінгової програми з вчителями-дефектологами було проведено повторний контрольний зріз з допомогою діагностичних методик, які були проведені на констатувальному етапі дослідження з метою виявлення позитивної динаміки у педагогічному спілкуванні з учнями з особливими освітніми потребами від застосування тренінгової програми.

В експериментальній групі відбулися позитивні зміни, а саме:

- у спілкуванні з учнями з особливими освітніми потребами проявляють допитливість, зацікавлено слухають їх, є стриманими під час спілкування, але багатослівність інших може викликати у них роздратування;
- із зацікавленням вступають в контакти з учнями з особливими освітніми потребами і спілкуються, їх поведінка характеризується невимушеністю, вони вільно висловлюють свою думку;

– на достатньому рівні володіють перцептивно-комунікативними здібностями, здатні правильно сприймати невербальні знаки учнів з особливими освітніми потребами і адекватно реагувати на отриману інформацію, що сприяє ефективному взаєморозумінню під час педагогічного спілкування;

– легко адаптуються до різних ролей під час педагогічного спілкування, добре розуміють себе і постійно контролюють свої емоції в процесі взаємодії з учнями з особливим освітніми потребами:

– адекватно реагують на зміни комунікативної ситуації та можуть передбачити враження, яке справлять на учнів.

Таким чином, порівняльний аналіз та узагальнення експериментальних даних вказують на те, що більшість вчителів-дефектологів експериментальної групи мають високий та середній рівні комунікабельності, що є позитивним показником для їх успішного педагогічного спілкування з учнями з особливими освітніми потребами.